

บทที่ ๕

สรุปผลการวิจัย และข้อเสนอแนะ

การศึกษาวิจัยเรื่อง “การศึกษาวิเคราะห์คุณค่าและความสำคัญของอุโบสถในพระพุทธศาสนา” มีวัตถุประสงค์ คือ ๑) เพื่อศึกษาอุโบสถในพระพุทธศาสนา ๒) เพื่อศึกษาคุณค่าและความสำคัญของอุโบสถในพระพุทธศาสนา และ ๓) เพื่อวิเคราะห์คุณค่าและความสำคัญของอุโบสถในพระพุทธศาสนา เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative research) ศึกษาจากโดยใช้วิธีการวิจัยเอกสาร (Documentary Research) ผู้วิจัยได้เก็บรวบรวมข้อมูล วิเคราะห์เชิงพรรณนา (Descriptive Analysis) นำเสนอผลการวิจัยตามวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้ในการศึกษา ดังนี้

๕.๑ สรุปผลการวิจัย

๕.๑.๑ อุโบสถในพระพุทธศาสนา

อุโบสถเริ่มมีมาตั้งแต่สมัยพุทธกาล เพื่อใช้เป็นสถานที่ทำสังฆกรรม และมีเสมาเป็นเขตแดนด้วยมีมูลเหตุบัญญัติอุโบสถมาจากปริพาชกนิกายที่มีการประชุมกัน และคนทั้งหลายต่างเข้าไปหาปริพาชกอัญญาเดียรยี่เหล่านั้นเพื่อฟังธรรม ทำให้ผู้คนต่างเลื่อมใสศรัทธา พระพุทธเจ้าจึงอนุญาตให้ประชุมกัน ในวัน ๑๔ ค่ำ ๑๕ ค่ำ และ ๘ ค่ำ แห่งปักษ์ และอนุญาตให้ทำอุโบสถโดยพร้อมเพรียงกัน และได้กำหนดเขตแดนอุโบสถให้ชัดเจน จึงเริ่มมีการก่อสร้าง อุโบสถ โดยการก่อสร้างนั้น ต้องพิถีพิถันเลือกพื้นที่เป็นพิเศษพื้นที่ต้องบริสุทธิ์ สะอาดปราศจากมลทิน หลังการก่อสร้างอุโบสถเป็นอาคารเรียบร้อยต้องทำพิธีผูกพัทธสีมา วัตถุที่ใช้กำหนดเขตสีมา เรียกว่านิมิต ซึ่งนิมิตใช้แสดงได้ด้วยวัตถุ ๘ ชนิด คือ ภูเขา ศิลา ป่าไม้ ต้นไม้ จอมปลวก หนทาง แม่น้ำหรือแอ่งน้ำ เมื่อเสร็จผูกพัทธสีมาจึงถือว่าสามารถใช้อุโบสถนั้นทำสังฆกรรมได้ อุโบสถจึงเป็นขอบเขตพื้นที่ในพุทธาวาส สถานที่ที่พระสงฆ์ประชุมทำสังฆกรรม

อุโบสถจึงเป็นสถานที่สำหรับพระสงฆ์ประชุมทำสังฆกรรมร่วมกัน เช่น อุโบสถกรรม คือ การสวดพระปาติโมกข์ หรือประกอบพิธีบรรพชาอุปสมบท อุโบสถของพระพุทธศาสนามีอยู่ ๒ ประเภท คือ สีมาที่ผูกแล้ว เรียกว่า พัทธสีมาและสีมาที่ยังไม่ได้ผูกเรียกว่า อพัทธสีมา พิธีผูกพัทธสีมาที่นิยมทำกันในปัจจุบันนี้ ต้องได้รับอนุญาตจากทางบ้านเมือง คือ เป็นที่ที่พระเจ้าแผ่นดินพระราชทานให้เป็นสิทธิแก่คณะสงฆ์เรียกว่า วิสุคามสีมา อุโบสถมี ๒ ประเภทของ อุโบสถน้ำ คืออุโบสถที่สร้างขึ้นในน้ำ เอน้ำเป็นเขตแดน และอุโบสถบนบก คืออุโบสถที่สร้างที่สร้างบนพื้นดิน กำหนดเขตด้วยใบสีมาตามแบบอย่างให้เห็นอยู่ทั่วไป

๕.๑.๒ คุณค่าและความสำคัญของอุโบสถในพระพุทธศาสนา

ผลการศึกษาพบว่า อุโบสถมีคุณค่าและความสำคัญต่อพระพุทธศาสนาเป็นอย่างมาก ทั้งนี้ อุโบสถเป็นที่ประทับรูปองค์แทนของพระพุทธเจ้า เป็นที่ทำสังฆกรรมของคณะสงฆ์ เป็นที่บรรพชาอุปสมบทของทาสทาสยาที่ผู้ที่จะเข้ามาสืบทอดงานด้านพระพุทธศาสนา เป็นศูนย์รวมความเลื่อมใสศรัทธาของเหล่าพุทธศาสนิกชน อันเป็นผู้อุปถัมภ์ให้พระพุทธศาสนามีความเข้มแข็ง มั่นคง และยั่งยืน ขณะเดียวกัน งานด้านสถาปัตยกรรมยังมีคุณค่าด้านความวิจิตรสวยงาม เป็นสิ่งที่ทรงคุณค่า ไม่ว่าจะเป็นด้านของความเชื่อในเรื่องของบุญกุศลที่จะได้รับสำหรับผู้ที่ยึดมั่นปฏิบัติในการสร้าง มีองค์ประกอบของคติธรรมต่าง ๆ ที่แฝงไว้ให้ได้ศึกษาเรียนรู้ และงานของช่างฝีมือ ยังได้รับการสืบทอดให้เป็นอาชีพแก่บุตรหลาน อุโบสถจึงมีความสำคัญต่อกระบวนการคิดและเกี่ยวเนื่องกับวิถีชีวิตของคนในชุมชน

อุโบสถมีอุปกรณ์ที่มีส่วนช่วยเสริมให้อุโบสถมีความเป็นสมบูรณ์ เป็นส่วนที่แฝงไว้ด้วยคติธรรมทางพระพุทธศาสนา เช่น เครื่องลายอง ช่อฟ้า ตัวลายอง ใบระกา หางหงส์ ตีนผี เชิงกลอน สะพานหนู ออกไก่ แปลาน แปะวง แปะหัวเสา แปะปลายเต้า เชิงแป บราลี ผีเสื้อ หน้าบัน กระจังฐานพระแผงระแนงสาหร่าย – รวงผึ้ง บังนก หน้าอุดปีกนก หน้าบันขนาดเล็กสุด บัวหัวเสา เสาพะไล คันทวย ชุ่มประตู่ – หน้าต่าง พนักกระเปียง เสาหัวเม็ด พลสิงห์ ฐานอาคาร

สำหรับรูปแบบของอุโบสถนั้น มีการเปลี่ยนแปลงตามแต่ละยุคสมัย ซึ่งรูปแบบทางสถาปัตยกรรมในการก่อสร้างอุโบสถมี ๑๕ แบบ คือ แบบมหาอุด แบบทรงโรง แบบมีมุขหน้า แบบมีมุขหน้า มุขหลัง แบบมีระเบียงรอบ แบบมีระเบียงรอบและมุขหน้า มุขหลัง แบบมีมุขหน้า มุขหลัง ระเบียงรอบ และลานประทักษิณ แบบมีมุขเด็จด้านหน้า และด้านหลัง แบบมีมุขเด็จด้านหน้า ด้านหลัง และมุขลดด้านหลัง ชนิดมีเสาด้านหน้า-หลัง แบบมีมุขเด็จด้านหน้า ด้านหลัง และพาไลด้านข้าง แบบมีระเบียงรอบ เฉลียงด้านหน้า ด้านหลัง และลานประทักษิณ แบบจัตุรมุข แบบจัตุรมุข มุขหน้ายาว แบบจัตุรมุข มุขหน้ายาว และมีพระระเบียงโอบด้านหลัง อุโบสถไม้

ขนาดของโบสถ์จะต้องสอดคล้องกับพุทธบัญญัติ ทั้งนี้ เนื่องจากในถิ่นที่ขาดแคลนภิกษุในพิธีอุปสมบทต้องประกอบด้วยภิกษุอย่างน้อย ๕ รูป เรียกว่า สงฆ์ปัญจวรรค ถ้าในถิ่นที่มีภิกษุมากต้องประกอบไปด้วยสงฆ์ ๑๐ รูป เรียกว่า สังฆทศวรรค ภิกษุที่เข้าร่วมพิธีสังฆกรรมดังกล่าว ถ้ามากกว่าจำนวนกำหนดถึงจะใช้ได้ ถ้าต่ำกว่าจำนวนที่กำหนดใช้ไม่ได้ ดังนั้น อุโบสถแต่ละวัด จะไม่เท่ากัน อุโบสถใช้ประกอบพิธีกรรมทางศาสนาระหว่างหมู่พระสงฆ์ด้วยกันเท่านั้น ความเป็นอุโบสถอาศัยใบเสมาเป็นเครื่องชี้แสดงรูปแบบลักษณะของอุโบสถ มี ๓ ลักษณะ คือลักษณะที่ ๑ อุโบสถโถง คืออุโบสถที่ไม่ก่อผนังอาคารขึ้น หรืออาจก่อเฉพาะเพียงบางส่วนที่บริเวณห้องส่วนท้ายอาคารซึ่งเป็นประดิษฐานพระพุทธรูปประธาน ลักษณะที่ ๒ อุโบสถทึบ คืออุโบสถที่ตีฝาไม้หรือก่อผนังปิดล้อมโดยรอบอาคารทำช่องเปิดเป็นประตู-หน้าต่างและช่องเสา ลักษณะที่ ๓ อุโบสถแบบมหาอุด หมายถึงอุโบสถที่ก่อผนังทึบปิดล้อมทั้ง ๔ ด้าน โดยไม่เจาะช่องหน้าต่างเลย มีเพียงเปิดเป็นช่องประตูเพียง ๑ หรือ ๒ ช่องเท่านั้น ลักษณะและรูปแบบทางสถาปัตยกรรมของอุโบสถ ประกอบหลัก ๓ ส่วนคือ แผนผังอาคาร โครงสร้างอาคาร รูปแบบลักษณะอาคารอุโบสถในแต่ละภาคมีความแตกต่างกันตามลักษณะเฉพาะของแต่ละท้องถิ่น สำหรับอุโบสถภาคเหนือ นั้น ได้รับอิทธิพลมาจากสมัยของพระเจ้าติโลกราช มาจนถึงสมัยปัจจุบัน ศิลปะการก่อสร้างอุโบสถภาคเหนือ จะมีลวดลายประติมากรรม

มากกว่าภาคอื่นๆ รูปแบบอุโบสถภาคกลางจะมีลักษณะความเด่นของศิลปะที่สวยงาม ส่วนภาคใต้จะมีอัตลักษณ์ตามลักษณะของภาคใต้ อุโบสถทางภาคอีสาน เป็นแบบชนบทนิยม ดังนั้น สรุปได้ว่า อุโบสถในสถาปัตยกรรมของไทยตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบัน ล้วนแต่มีรูปแบบที่แตกต่างกันไปตามสภาพของความเปลี่ยนแปลงในกาลเวลา ทั้งนี้ ขึ้นอยู่กับสภาพการณ์แต่ละภูมิภาค ที่จะกำหนดรูปร่างลักษณะให้เป็นเอกลักษณ์ของตนเอง

๕.๑.๓ วิเคราะห์คุณค่าและความสำคัญของอุโบสถในพระพุทธศาสนา

ผลการศึกษาพบว่า อุโบสถในพระพุทธศาสนามีคุณค่าและความสำคัญต่อการสืบทอดงานด้านพระพุทธศาสนาให้มั่นคง และยั่งยืน เนื่องจากอุโบสถเป็นสถานที่ทำสังฆกรรมของพระสงฆ์ และเป็นที่บรรพชาอุปสมบทของผู้ที่จะเข้ามาสืบอายุพระพุทธศาสนา ยังเป็นสัญลักษณ์เป็นปูชนียสถานที่สำคัญของวัด และคุณค่าของอุโบสถ เป็นจุดศูนย์รวมของจิตใจให้แก่ผู้ที่เลื่อมใสศรัทธาต่อพระพุทธศาสนา ผู้ศึกษาได้วิเคราะห์คุณค่าและความสำคัญของอุโบสถในประเทศไทย โดยแยกเป็นรายด้านดังนี้

ด้านพระพุทธศาสนา ผลการศึกษาพบว่า ผู้ที่จะสร้างอุโบสถให้สำเร็จนั้น ต้องมีปณิธานแรงกล้า ต้องมีอธิษฐานธรรมอยู่ในใจ คือ ต้องเป็นผู้ที่มีปัญญา และมีจิตแห่งการให้ ต้องเป็นผู้ที่มีสังกะระทำจริง ต้องเป็นผู้ที่สละทรัพย์เพื่อการก่อสร้าง และต้องไม่เกิดความท้อใจระหว่างการก่อสร้าง เพราะเมื่อสร้างแล้วเสร็จจะเป็นสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ เป็นที่ทำสังฆกรรมของพระสงฆ์ได้อย่างถูกต้องตามหลักพระวินัย ซึ่งจะอำนวยผลบุญของอานิสงส์ของผู้สร้าง คือ เป็นผู้ที่ย่อมด้วยอานิสงส์ของศีล อานิสงส์จากการประกอบสังฆกรรมของสงฆ์ อานิสงส์จากการใช้ในการอุปสมบท เพราะเป็นการสร้างให้เกิดพระสงฆ์เพื่อเป็นศาสนทายาทที่ช่วยสืบทอดงานพระพุทธศาสนา อานิสงส์ที่ช่วยส่งเสริมให้มีคู่ อานิสงส์แห่งการเผยแผ่ธรรมให้แก่สรรพสัตว์ให้อยู่กันอย่างสงบสุข อานิสงส์ของการหลุดพ้นจากหนี้สิน อานิสงส์ของการให้ทาน คือจะเป็นผู้ที่เจริญด้วย อายุ วรรณะ สุขะ พละ ปฏิภาณ ขณะเดียวกัน อุโบสถที่ประกอบด้วยภาพเขียนเกี่ยวกับเรื่องราวชาดก พุทธประวัติ เหตุการณ์สำคัญในพุทธประวัติ อันเป็นการถ่ายทอดความรู้ด้านคติธรรมผ่านศิลปะบนฝาผนังของอุโบสถ อย่างไรก็ตาม ภาพบนฝาผนังของอุโบสถหลาย ๆ แห่ง ยังมีภาพประวัติศาสตร์ของท้องถิ่นที่เกิดขึ้นในอดีตบันทึกไว้ด้วยเช่นกัน นอกจากความรู้ที่ปรากฏในทุกส่วนของอุโบสถแล้ว ภาพเหล่านั้นยังต้องเน้นด้านความสวยงามเพื่อจะน้อมนำชักจูงให้ผู้ดูเกิดความเลื่อมใสเมื่อได้ชม และเกิดความสนใจที่จะศึกษาหาความรู้ให้ลึกซึ้งได้ต่อไป

ด้านความเชื่อ ผลการศึกษาพบว่า อุโบสถที่สร้างขึ้นนั้น เกิดจากความเชื่อและศรัทธาในพระพุทธศาสนาของพุทธศาสนิกชน ที่ได้หลอมรวมกันเพื่อสร้างให้อุโบสถเกิดขึ้นได้ ขณะเดียวกัน อุโบสถที่สร้างขึ้นนี้ ได้สอดแทรกวิถีชีวิตของคนในชุมชนไว้ ซึ่งเป็นความเชื่อที่ได้รับอิทธิพลจากพระพุทธศาสนา ผี สาง เทวดา โดยแสดงผ่านพิธีกรรมที่เกิดขึ้น สำหรับความเชื่อด้านความดีหรือด้านบุญที่จะได้รับนั้น เชื่อกันว่า การสร้างอุโบสถด้วยการบริจาคทรัพย์ จะส่งผลบุญทั้งในปัจจุบันชาติและอนาคตชาติ ให้เป็นผู้ที่เปี่ยมล้นด้วยอริยทรัพย์ จิตใจผ่องแผ้ว แจ่มใส เป็นผู้มีชื่อเสียง มีผู้คนยอมรับนับถือ รักใคร่ เป็นผู้มีอายุยืนยาว และมีความสุขทั้งในภพนี้และภพหน้า

ด้านศิลปกรรม ผลการศึกษาพบว่า ศิลปกรรมในอุโบสถมีความงามของการตกแต่ง ลวดลายอันวิจิตรในรูปแบบต่าง ๆ ไวรอบ ๆ อุโบสถ ตามแบบของศิลปะไทย ส่วนใหญ่จะใช้ช่างที่มี

ความชำนาญงาน ศิลปกรรมจึงมีความงดงามและแฝงไว้ด้วยคติธรรม และการออกแบบส่วนต่าง ๆ จะยึดตามคติธรรมของแต่ละท้องถิ่น เช่น ในภาคเหนือ จะมีการใช้ข้อฟ้า เป็นเครื่องไม้สูงประดับอยู่บนนอกไก่ ตรงบริเวณนาคลำรวมาบรรจบกันเป็นส่วนสูงของอาคาร ข้อฟ้ามีรูปคล้ายหัวพญานาค ปลายแหลม มีจะงอยติดอยู่ตอนล่าง จะงอยเป็น ๒ รูปแบบ คือ จะงอยปากครุฑและจะงอยปากหงส์ หรือตามความเชื่อของท้องถิ่น เป็นต้น ข้อฟ้าจึงมีความหมายเกี่ยวพันกับพญานาค และข้อฟ้าชั้น ๒ แทนด้วยสัตว์ ๒ ชนิด คือ พญานาคกับหงส์ ซึ่งส่วนต่าง ๆ นี้ เป็นการออกแบบในเชิงลักษณะเพื่อการสอดแทรกคติธรรมอันเกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนา

ด้านสถาปัตยกรรม ผลการศึกษาพบว่า งานสถาปัตยกรรมเป็นสิ่งที่บ่งบอกถึงคุณลักษณะว่าเป็นสถาปัตยกรรมแบบใด ได้รับอิทธิพลมาจากแหล่งใด ท้องถิ่นใด ซึ่งในภูมิภาคที่ติดต่อกับประเทศเพื่อนบ้าน จะได้รับอิทธิพลจากประเทศแถบนั้นมาด้วย อย่างไรก็ตาม สถาปัตยกรรมในวัดนั้นมีหลากหลายศาสนา แต่จุดสังเกตว่าศาสนาใดเป็นอุโบสถ ให้สังเกตตรงใบเสมา และสะดืออุโบสถที่ฝังลูกนิมิตลูกที่ ๙ ปัจจุบัน อุโบสถที่เก่าแก่และเสื่อมโทรม จะถูกบูรณปฏิสังขรณ์ใหม่ จึงทำให้องค์ประกอบบางอย่างของอุโบสถเปลี่ยนแปลงไปจากเดิม เปลี่ยนไปตามยุคสมัย แม้ว่าจะเป็นสิ่งที่ดี ทันยุคสมัย และอาจสวยงามกว่าเดิม แต่ในทางกลับกัน คุณค่าของสิ่งเดิมเมื่อถูกเปลี่ยนแปลงไป อาจจะทำให้บันทึกของคุณค่านั้นลดน้อยถอยลงไป

ด้านภูมิกรรม ผลการศึกษาพบว่า การวิเคราะห์คุณค่าและความสำคัญของอุโบสถด้านภูมิกรรมนั้น ได้เพิ่มมุมมองในด้านของศิลปกรรมด้านประติมากรรมตามแต่ละท้องถิ่น ซึ่งภูมิกรรมที่พึงจะสังเกตนั้น เช่น พระประธานในอุโบสถ ซึ่งเป็นพระพุทธรูปปางนาคปรก และหลักฐานจากการจารึกไว้ ซึ่งบางแห่งได้จารึกถึงวัน เดือน ปี ที่ทำการสร้างขึ้นงาน อันเป็นการบ่งบอกยุคสมัยของชิ้นงานนั้น ๆ เป็นการสร้างคุณค่าให้แก่ชิ้นงานจากวันเวลาที่ล่วงเลยมา

๕.๒ ข้อเสนอแนะ

จากการศึกษาวิจัยเรื่อง “การศึกษาวิเคราะห์คุณค่าและความสำคัญของอุโบสถในพระพุทธศาสนา” ผู้วิจัยมีข้อเสนอแนะดังนี้

๕.๒.๑ ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

ในการศึกษาวิจัยเรื่อง การศึกษาวิเคราะห์คุณค่าและความสำคัญของอุโบสถในพระพุทธศาสนา เสนอเชิงนโยบายดังนี้

- ๑) นโยบายภาครัฐควรสนับสนุนงบประมาณในการบำรุงรักษา บูรณปฏิสังขรณ์อุโบสถ
- ๒) นโยบายภาครัฐ ควรณรงค์ให้การบูรณปฏิสังขรณ์อุโบสถตามแบบฉบับดั้งเดิมเพื่อรักษาคุณค่าให้คงอยู่ได้อย่างยาวนาน

๕.๒.๒ ข้อเสนอแนะเชิงปฏิบัติการ

- ๑) ผู้ปกครองคณะสงฆ์ควรสร้างความเข้มงวดเรื่องระเบียบวินัยผ่านการสังฆกรรมของพระสงฆ์ให้เข้มข้นขึ้น เพื่อสร้างบทบาทของพระสงฆ์ให้มีความน่าเลื่อมใส น่าเคารพศรัทธา

ประพจน์ดีนเหมาะสมแก่สมณะสาธูป เป็นไปตามความคาดหวังของสังคม เพื่อสร้างหลักประกันในความเจริญมั่นคงของพระพุทธศาสนาต่อไป

๒) คณะสงฆ์ องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น และหน่วยงานหรือกลุ่มต่างๆ ควรประสานความร่วมมือในการรักษาอุโบสถเพื่อความมั่นคงต่อพระพุทธศาสนาอย่างจริงจัง

๕.๒.๓ ข้อเสนอในการวิจัยครั้งต่อไป

๑) ควรมีการวิจัยแนวปฏิบัติการสังฆกรรมของพระสงฆ์ ว่าถูกต้องตามบทบัญญัติขององค์สัมมาสัมพุทธเจ้าหรือไม่

๒) ควรมีการวิจัยการเผยแผ่กระบวนการสังฆกรรมของพระสงฆ์ให้แก่พุทธศาสนิกชนเพื่อประโยชน์ทางการศึกษา